

VARAKA b. NEVFEL

Varaka, bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber'le görüşmesinden kısa bir süre sonra (muhtemelen fetret dönemi içinde) vefat etmiştir (Buhârî, "Bed'ü'l-valıh", I). İşkence altındaki Bilâl-i Habeşî'ye sabretmesi için telkinde bulunduğu dair mürsel bir rivayeti kabul edenlere göre onun ölümü bî'setin 4. yılında (m. 614) gerçekleşmiştir (Uveyyid b. Ayyâd el-Mutrafi, s. 137). Sprenger, Varaka'nın peygamberliğin 6. yılında (m. 616) öldüğünü söylerken M. Hamidullah, kaynak vermeden onun bazı yağmacı haydutlar tarafından hicretin 2. yılında (624) Suriye'de öldürüldüğü hakkındaki rivayetlerden söz etmiştir (JPHS, VI/2 [1958], s. 103). Kaynaklarda din ve ahlâk konularını işlediği birçok şiiri nakledilen Varaka'nın bu şiirleri derlenmiştir (Eyhem Abbas Hammûdî el-Kaysî, bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshak, *es-Sire*, s. 95; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîburrahman el-A'zamî), Beyrut 1970, V, 322-324; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 167, 191-192, 223, 238; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1989, VII, 329-330; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 59, 245; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 243-244, 299-302; İbn Kâni, *Mu'cemü's-şâhâbe* (nşr. Hamdî ed-Demirdâş Muhammed), Mekke 1418/1998, XIV, 5222-5224; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, LXIII, 3-28; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, V, 447-448; İbn Seyyidünâs, *Minehu'l-midâh* (nşr. İffet Visâl Hamza), Dimaşk 1407/1987, s. 327-331; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: es-Siretü'n-nebeviyye*, I, 89-91, 118-119, 124, 132; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 633-635; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edebe*, III, 391; M. Ebû Zehre, *Hâtemü'n-nebiyyin*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), I, 309-310; U. Rubin, *The Eye of the Beholder: The Life of Muhammad as Viewed by the Early Muslims*, Princeton 1995, s. 103-112; Uveyyid b. Ayyâd el-Mutrafi, *Varaka b. Neufel fi butnâni'l-cenne*, Mekke 1996, s. 137-139; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (trc. Mehmet Yazgan), İstanbul 2004, s. 48, 82, 87, 514, 630; a.m.f., "Two Christians of Pre-Islamic Mecca: Uthman ibn al-Huwairith and Waraqah ibn Nawfal", *JPHS*, VI/2 (1958), s. 97-103; Eyhem Abbas Hammûdî el-Kaysî, "Varaka b. Nevfel hayâtühü ve şi'ruhu", *el-Mevrid*, XVII/2, Bağdad 1988, s. 168-192; C. F. Robinson, "Waraqah b. Nawfal", *El²* (İng.), XI, 142-143; Metin Yurdagür, "Fetret", *DîA*, XII, 475.

BÜNYAMİN ERUL

el-VARAKÂT

(الورقات)

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin
(ö. 478/1085)

fıkıh usulüne dair risâlesi.

Tam adı *el-Varakât fi usûli'l-fıkh* olup *el-Kitâb*, *er-Risâle* ve *el-Muqaddime* olarak da anılmakla birlikte *el-Varakât* adıyla tanınmıştır (İbn Zekrî et-Tilimsânî,

I, 260; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2005-2006). Cüveynî'nin *el-Burhân* gibi kapsamlı bir eserin yanı sıra ezberlenmesi kolay, yaklaşık 1600 kelimeden oluşan (Hallaq, III/2 [1992], s. 194-195) veciz bir usul risâlesi telif etmesi bunun eğitim amacıyla hazırlandığını düşündürmektedir. Onun Nişâbur Nizâmiye Medresesi'nin başına getirilip yaklaşık otuz yıl bu görevi sürdürmesi ve *el-Varakât*'in ilk dönemlerden itibaren usul eğitimi alan mübtedilere okutulması bu ihtimali güçlendirmektedir. Nitekim Kalkaşendî, fetva ve tedris icâzetlerinden bahsederken ezberlenip bir hocaya arz edilen eserler arasında *el-Varakât*'ı da sayar (*Şubhu'l-a'sâ*, XIV, 373). Ayrıca Cüveynî'ye kadar usul konularını kapsayıcı nitelikte özlü bir eserin kaynaklarda zikredilmemesi *el-Varakât*'in fıkıh usulü eğitimi için kaleme alınan ilk eser olduğunu gösterir niteliktedir.

Usul konularının neredeyse tamamını içeren *el-Varakât*'in başında usûl-i fıkhın mânası, hükmün neveleri, fıkıh-ilim-zanşek arasındaki fark hakkında kısa açıklamalara yer verilip fıkıh usulünün ana konuları (bab) sayılmaktadır. Daha sonra ayrı başlıklar altında şu on altı konu ele alınmaktadır: Kelâmın kısımları, emir, nehiy, âm-hâs, mücmel-mübeyyen, zâhir-müevvel, fiiller, nesih, icmâ, haberler, kıyas, hazr-ibâha, delillerin tertibi, müftüde bulunması gereken şartlar, müsteftide bulunması gereken şartlar, ictihad. Fiilî ve takrirî sünnete "ef'âl", kavfî sünnete "ahbâr", sahâbî kavline "icmâ", istihâbü'l-hâl konusuna "hazr ve ibâha" başlığı altında değinilmektedir. *el-Burhân* ile *el-Varakât* arasında tertip açısından benzerlikler yanında bazı farklılıklar da mevcuttur. Cüveynî *el-Burhân*'da şer'î hükümleri "beyân" üst başlığı altında yer alan emir ve nehyin altında incelerken (I, 308-313) *el-Varakât*'ta bunlara mukaddimede yer vermiştir. Nesih konusunu *el-Burhân*'ın sonunda "tercih" bölümünün altında incelemesine karşılık (II, 1293, 1315) *el-Varakât*'ta müstakil bir konu olarak Hz. Peygamber'in fiillerine ayırdığı bölümden sonra icmâdan önce ele almıştır. Kelâm yönü de olan "hazr ve ibâha" meselesine *el-Varakât*'ta kıyas bahsinden sonra değinirken *el-Burhân*'da bunu mukaddimede hüsun ve kubuh başlığı altında incelemiştir. Birkaç istisna dışında (s. 20, 27) *el-Varakât*'ta görüş farklılıklarına temas edilmez. Eserin çeşitli neşirleri yapılmıştır (Kahire 1306, Şehâbeddin el-Karâfî'nin *Şerhu Tenkihi'l-fuşûl* ü ile birlikte; Dimaşk, ts., Mec-

mû'u Erba'a mütûn usûliyye adlı derlemede usule dair üç eserle birlikte, Cemâleddin el-Kâsimî'nin ta'likâtıyla; nşr. Abdüllatîf Muhammed el-Abd, Kahire 1397/1977; Kahire 1993, *Mütûn usûliyye mühimme* içinde; nşr. Ferîd Mustafa Selmân, Riyad 1412; Riyad 1416/1996, Şerefeddin el-İmrîtî'nin nazmı ile birlikte; nşr. Âdem İlûrî, Agefe, ts.).

el-Varakât üzerine Şâfiler'in yanı sıra Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî âlimleri tarafından birçok şerh, hâşiye ve ta'lik çalışması yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: 1. İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245), *Şerhu'l-Varakât fi'l-usûl* (nşr. Muhsin Sâlih Mollanebî Sâlih el-Kürdî, Mekke 1428/2007). Bilindiği kadıyla eser üzerine yazılan ilk şerhtir. 2. Firkâh, *Şerhu'l-Varakât* (nşr. Sâre Şâfî el-Hâcîrî, Beyrut 1422/2001). Sonraki müelliflerin çokça faydalandığı bu şerhin adı *ed-Derekât* şeklinde de kaydedilir (Brockelmann, *GAL*, I, 487; *Suppl.*, I, 671; Abdullah Muhammed el-Habeşî, III, 2128). 3. Celâleddin el-Mahallî, *Şerhu'l-Varakât*. Çeşitli baskıları yapılan eser (Kahire 1303, 1329, 1332, 1343, 1344, 1374/1955, 1379; Riyad 1417/1996; nşr. Ebû Âişe Abdülmün'im İbrâhim, Mekke 1996; nşr. Hüsameddin Mûsâ Affâne, Riyad 1421/2001; nşr. İzzeddin Hişâm b. Abdülkerîm el-Bedrânî, *Tavzihu'l-müşkilât min Kitâbi'l-Varakât* adıyla, İrbid 1423/2003) *el-Varakât*'in en önemli şerhlerinden biridir ve üzerine pek çok şerh ve hâşiye yazılmıştır: a) Ahmed b. Ahmed b. Abdülhak es-Sünbâtî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mahallî li'l-Varakât*. b) İbn Kâsım el-Abbâdî, *eş-Şerhu'l-kebîr 'ale'l-Varakât* (*Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Varakât*, Kahire 1307, Karâfî'nin *Şerhu Tenkihi'l-fuşûl*'ünün kenarında; nşr. Seyyid Abdülazîz ve Abdullah Rebî', I-II, Kahire/Riyad-Cidde 1416/1995). Eserin girişinde ifade edildiğine göre bu şerh/hâşiye hem *el-Varakât* hem Mahallî'nin şerhi üzerine yapılmıştır. Abbâdî ayrıca *eş-Şerhu's-şâgîr 'ale'l-Varakât* adıyla bir hâşiye daha kaleme almış olup (Şevkânî'nin *İrşâdü'l-fuhûl*'ünün kenarında, Kahire 1347, 1356; Beyrut 1399/1979) eser Mahallî'nin şerhiyle kendisinin *Şerhu'l-kebîr*'inin cem' ve muhtasarı mahiyetindedir. Şebrâmellisî de *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Varakât* adıyla bir eser yazmıştır. c) Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî el-Bennâ, *Hâşiyetü'd-Dimyâtî 'alâ Şerhi'l-Mahallî 'ale'l-Varakât* (Kahire 1303, 1315, 1326, 1332, 1342, 1344, 1374/1955). d) Muhammed b. Ubâde el-Adevî el-Mâlikî, *Hâşiyetü 'Ubâde 'alâ Şerhi'l-Ma-*

ḥallî 'ale'l-Varakât. **e)** Ahmed b. Abdulatîf el-Hatîb el-Câvî, *Hâşiyetü'n-nefehât 'alâ Şerhi'l-Varakât* (nşr. Muhammed Sâlim Hâşim, Beyrut 1425/2004). **4.** Şemseddin Muhammed b. Osman el-Mardîni, *el-Encümü'z-zâhirât 'alâ ḥalli elfâzi'l-Varakât* (nşr. Abdülkerîm b. Ali en-Nemle, Riyad 1415/1994, 1416/1996). **5.** İbn İmâmü'l-Kâmiliyye diye bilinen Kemâled-din Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman el-Kâhirî, *Şerhu'l-Varakât* (nşr. Ömer Ganî Suûd el-Ânî, Amman 1422/2001). **6.** İbn Kâvân olarak tanınan Hüseyin b. Ahmed el-Keylânî, *et-Taḥkîkât fi şerhi'l-Varakât* (nşr. eş-Şerîf Sa'd b. Abdullah eş-Şerîf, Amman 1419/1999). **7.** İbn Zekrî el-Tilimsânî, *Gâyetü'l-merâm fi şerhi Muḥaddimetü'l-İmâm.* Eseri Hâlid b. Şucâ' el-Uteybî Medine el-Câmîatü'l-İslâmiyye'de (1415/1994), Muhanned Ev'idîr Meşnân, Cezayir'de el-Ma'hedü'l-Vatanî el-Âlî'de yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanmış ve bu sonucusu basılmıştır (I-II, Cezayir-Beyrut 1426/2005). **8.** Şemseddin el-Hattâb, *Ḳurretü'l-ayn şerhu Varakâti İmâmi'l-Haremeyn* (Muhammed b. Hüseyin el-Heddeh es-Sûsî et-Tûnisî'nin hâşiyesiyle birlikte, Tunus 1299, 1310-1312, 1323, 1351, 1368; Abdülhamîd b. Muhammed Ali Kuds'un *Letâ'ifü'l-işârât ilâ şerhi Teshîli't-turukât* ile birlikte, Kahire 1330, 1343, 1369/1950; Ebû Muhammed Abdullah b. Hadrâ es-Selâvî'nin hâşiyesiyle, Fas 1317; nşr. Ahmed Mustafa Kâsım et-Tah-tâvî, Kahire, ts. [2007]; nşr. Muhammed Sâlih b. Ahmed el-Garsî, Konya 1424/2003). Hattâb, eserinde daha çok Mahallî'nin şerhini esas almakla beraber Firkâh'ın şerhinden de faydalanmış, böylece her iki şerhi birleştirmiştir. **9.** Şehâbed-din er-Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl fi şerhi Varakâti'l-uşûl* (nşr. Hasan Abbas Kutb, Kahire 1426/2005; nşr. Osman Yûsuf Hâcî Ahmed, Beyrut 1426/2005). **10.** İbrâhim b. Ahmed el-Haskefî (İbnü'l-Monlâ el-Halebî), *Câmi'u'l-müteferriḳât min fevâ'idü'l-Varakât* adıyla mutavel, *et-Teḥârîrû'l-mülhikât ve't-teḳârîrû'l-muḥaḳḳikât* adıyla mutavassıt ve *Kifâyetü'r-riḳkât ilâ ma'rifeti ğurafi'l-Varakât* adıyla muhtasar şerhleri kaleme almıştır. **11.** Hıdr Muhammed el-Lecmî, *eş-Şemerât 'ale'l-Varakât* (Hama 1390/1970). *el-Varakât* ile Mahallî'nin şerhi üzerine yapılmış bir ta'likdir. **12.** Abdullah b. Sâlih el-Fevzân, *Şerhu'l-Varakât fi uşûli'l-fıkh* (Riyad 1413, 1414, 1417).

el-Varakât üzerine yapılan başlıca manzum çalışmalar da şunlardır: **1.** Şerefed-

din Yahyâ b. Nüreddin Mûsâ el-İmrîti (ö. 890/1485 civarı), *Teshîli't-turukât nazmü metni'l-Varakât* (Kahire 1357, 1415; nşr. Mahmûd Beyrûtî, *Mecmû'atü manzûmâti ümmehâti'l-ülûm* içinde, Dımaşk 1422/2001, Şemseddin el-Mardîni'nin *el-Encümü'z-zâhirât*'ının içinde, Riyad 1416/1996, s. 27-37). **Bu eser üzerine muhtelif şerhler yazılmıştır** (Abdülhamîd b. Muhammed Ali Kuds, *Letâ'ifü'l-işârât ilâ şerhi Teshîli't-turukât*, Hattâb'ın *Ḳurretü'l-ayn*'i ile birlikte, Kahire 1330, 1343). **2.** Burhâneddin İbn Ebû Şerîf, *Nazmü'l-Varakât*. **3.** İbn Zâkûr el-Fâsî, *Nazmü'l-Varakât (Mi'râcû'l-vüşûl ilâ Semâvâti'l-uşûl)*. Muhammed b. Ahmed b. Celûn bunu şerhetmiştir. **4.** İbn Sened diye bilinen Osman b. Muhammed el-Vâilî en-Necdî el-Basrî, *Nazmü'l-Varakât (eş-Şezerâtü'l-fâhire fi nazmi'l-Varakâti'n-nâdıre)*. Müellif bu eseri ayrıca şerhetmiştir. **5.** Muhammed b. Abdurrahman el-Mesîlî el-Cezâirî, *Süllemü'l-vüşûl ile'd-ḳarûri min 'ilmi'l-uşûl fi nazmi'l-Varakât*. **Cezâirî** bu eserini *en-Nüsaḥu'l-mebzûl li-ḳurrâ'i Süllemi'l-vüşûl* adıyla şerhetmiştir (nşr. Abdurrahman es-Senûsî, Cidde 1414; nşr. Ahmed b. Abdüllatîf el-Kârî, Beyrut 1416/1995). **6.** Muhammed Mustafa Mâülayneyn el-Mağribî, *Aḳdesü'l-enfüs* (Fas 1321). **7.** İbnü'l-Hasan er-Rabâti, *Nazmü'l-Varakât* (Titvân 1362/1943) (*el-Varakât* üzerine yapılan çalışmaların bir listesi, yazmaları ve baskıları için ayrıca bk. Brockelmann, *GAL*, I, 487; *Suppl.*, I, 671-672; Abdullah Muhammed el-Habeşî, III, 2128-2135; İbn Zekrî et-Tilimsânî, *Gâyetü'l-merâm*, neşredenin girişi, I, 85-96).

el-Varakât'ı Ali Pekcan Türkçe'ye (bk. bibl.), Leon Bercher Fransızca'ya (*Le Kitâb al-Varaqât, traité de méthodologie juridique musulmane*, Tunis 1930; *Les fondements du fiqh, Kitâb al Waraqât fi uçoul al Fiqh*, Paris 1995) tercüme etmiş, David Vishanoff da esere bazı notlar ekleyerek *A Handbook of Legal Theory: Imam al-Haramayn al-Juwayni, Kitâb al-Waraqât fi usul al-fiqh* ismiyle İngilizce'ye çevirmiştir (metni için bk. <http://faculty-staff.ou.edu/VV/David.R.Vishanoff-1/Translations/WaraqatWithCommentary.htm>).

BİBLİYOGRAFYA :

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Varakât* (nşr. Abdüllatîf Muhammed el-Abd), Kahire 1397/1977, s. 8, 11, 20, 21-23, 24, 25, 27; a.e., *el-Burhân fi uşûli'l-fıkh* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Devha 1399, I, 99-101, 308-313, 489-490, 491-492; II, 1293,

1315; a.mf., *A Guide to Conclusive Proofs for the Principles of Belief* (trc. P. E. Walker), Reading 2000, tercüme edenin girişi, s. 22-24; Firkâh, *Şerhu'l-Varakât* (nşr. Sâre Şâfi el-Hâcîrî), Beyrut 1422/2001, neşredenin girişi, s. 27-32, 53-61; Kal-kaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), XIV, 373; İbn Zekrî et-Tilimsânî, *Gâyetü'l-merâm fi şerhi Muḥaddimetü'l-İmâm* (nşr. Muhanned Ev'idîr Meşnân), Cezayir-Beyrut 1426/2005, I, 260; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 80-96; İbn Kâsım el-Abbâdî, *eş-Şerhu'l-kebir 'ale'l-Varakât* (nşr. Seyyid Abülazîz – Abdullah Rebî), Kahire 1416/1995, neşredenlerin girişi, I, 24-28, 60-61; II, 36-44; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2005-2006; Serkis, *Mu'cem*, I, 885; II, 1502, 1624, 1630, 1981; Brockelmann, *GAL*, I, 487; *Suppl.*, I, 671-672; *Hedîyyetü'l-ârifin*, I, 149, 761; II, 310, 399; R. W. Bulliet, *The Patricians of Nishapur*, Cambridge 1972, s. 124-125; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u'ş-şurûḥ ve'l-havâşi*, Ebûzabî 1425/2004, III, 2128-2135; Abdullah Mustafa el-Merâgî, *el-Fethu'l-mübîn fi ṭabakâti'l-uşûliyyin*, Kahire 2007, III, 143; Wael B. Hallaq, "Uşûl al-Fıqh: Beyond Tradition", *Journal of Islamic Studies*, III/2, Oxford 1992, s. 194-195; Ali Pekcan, "Cüveynî'nin el-Varakât Adlı Eseri Üzerine Çeviri ve Değerlendirme", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 14, Konya 2009, s. 329-352.

NECMETTİN KIZILKAYA

VÂRÂNASİ

(bk. BENÂRES).

VARDAKOSTA AHMED AĞA

(bk. AHMED AĞA, Vardakosta).

VARDAR KÖPRÜSÜ

(bk. TAŞKÖPRÜ).

VÂRİD

(الوارد)

Sâlikin kalbine ansızın gelen hal, ilham anlamında tasavvuf terimi.

Sözlükte "suya varan, ulaşan" anlamındaki *vârid* (çoğulu *vâridât*) *vird* ve *mevrid* kelimeleriyle aynı kökten gelir. Daha ziyade çoğul şekliyle kullanılan *vârid* doğrudan Hak'tan alınan bilgi türleri olan "havâtîr, fütûhat, tavârik, şevâhid, levâih, bevâdî, tecelliyat, ilhâmat" gibi kavramlara yakın bir anlam taşımakla birlikte aralarında bazı farklılıklar vardır. Serrâc'a göre *vârid* kalbe ansızın gelen ve onu kaplayan, insanın irade ve fiillerinin etkisinin bulunmadığı bir haldir, bir tecellî türü olan "bâdî"den sonra gelir. Bâdîde insan fiili-